

PORTÁŠI — OCHRÁNCI FEUDÁLNÍHO POŘÁDKU NA MORAVĚ

Otíbor Moravčík

V období válečných nepokojů a selských bouří za třicetileté války byla na Moravě zřízena nová instituce k posílení ochrany veřejného pořádku — sbor portášů. Téměř dvě století působil na Moravě. Sbor portášů se zrodil v našich zemích za mimořádných podmínek hospodářských i politických.

Vznik portášů je spojen s dějinami moravského Valašska, zejména s původem valašského lidu. Zvláštnosti hospodářského, politického i kulturního života Valachů, kteří obývali jihovýchodní Moravu, jsou určovány specifickou valašskou výrobou, která vyšla původně z Balkánu.¹⁾ Již tam se lišilo valašské pastýřské obyvatelstvo od usedlých zemědělců způsobem svého života a výroby. Pastýřští valaši žili volným kočovným nebo polokočovným životem v horských oblastech celého Balkánu a později, když překročili Dunaj, šířili se i v horských oblastech Karpat. O velké síle této starobylé společenské a hospodářské formy, vyznačující se snadnou stěhovavostí, svědčí, že se dochovala až do 19. století, zvláště u sedmihradských Valachů. Ti ještě v roce 1847 na podzim sestupovali z hor a přecházeli Dunaj, aby prezimovali na uherské půdě. Podle pohraničních poplatků přešlo toho roku 281 valašských stád se 2095 koňmi, 4451 kozami a téměř půl miliónem ovcí.²⁾

Valašská kolonizace šířená především lidem rumunským pokračovala po karpatských hřbetech a pastvinách dále na sever a stočila se na severozápad do oblastí lidu ukrajinského, polského a slovenského bez ohledu a zřetele na státní nebo národnostní hranice až do oblastí těšínského Slezska a na sousední Moravu.³⁾ První valaši-pastevci, snad původu ukrajinského, polského či slovenského stanuli se svými stády koz a ovcí na moravské půdě koncem 15. století. Přinesli s sebou vlastní formu samosprávy, zejména ve věcech pastýřského života. Autoři zabývající se touto problematikou označují soubor vžitých pravidel jejich soužití jako „valašské právo zvykové a obyčejové“.⁴⁾

¹⁾ Kadlec, K.: Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských, Praha 1916, str. 133.

²⁾ Tamtéž, str. 134.

³⁾ Dostál, F.: K územnímu rozsahu valašské kolonizace na Moravě v II. polovině 17. stol., Praha 1953, str. 17—22.

⁴⁾ Srovnej Kadlec, K., cit. dílo, str. 191.

Svérázné obyvatelstvo, původně svobodné, vůči domácímu obyvatelstvu zámožnější, dalo pak hornatému kraji jméno.⁵⁾ Majetnější si zakupovali od vrchností usedlosti, později i fojtství, a brzy s domácím obyvatelstvem splynuli.⁶⁾ Příhodnou dobou pro tuto kolonizaci uvedeného území byla vláda Matyášova na Moravě a Slezsku na konci 15. století. Přes to vše byli valašští pastýři dlouho považováni na Moravě za cizí živé a vrchnosti jim nedůvěřovaly. Tak např. biskup Jan z Telče v roce 1576 nařídil, „by Valaši se nikdy na horní zámek hukvaldský nepouštěli, než v předhradí se vyslýchali“.⁷⁾

S valašským osidlováním, ať samovolným, či ovlivňovaným ze strany vrchností, souvisí i postupná ztráta svobody valašských horalů. Valaši se tak postupně stali poddanými jako sedláci ve vesnicích. Je známo, že před rokem 1610 nebyli již Valaši svobodným a nezávislým lidem. Jen nepatrná část valašských „svobodníků“ si udržela nezávislost.

Ochrana stád před divokou zvěří, ale i před lapky donutila valašské pastýře užívat zbraň. Šlo o železnou sekeru na dlouhé dřevěné násadě ukončené železnou špicí. Šlo tedy o spojení zbraně sečné a bodné. Zdeněk Nejedlý k tomu uvádí: „... a po Valachu ne zbytečně se jmenuje ‚valaška‘, prostá, lidová, ale hrozná zbraň v ruce moravského horala ...“⁸⁾ Tato skutečnost jistě vedla K. Kadlece k tomu, že charakterizoval Valachy jako dobré vojáky a strážce hranic, neboť od používání zbraně proti zvěři a lapkům nebylo daleko k jejímu použití proti kořistníkům ve službách kohokoli. Ochrana hranic, které tvořil pohraniční hvozd mezi Moravou a Uhrami, byla součástí života valašských pastýřů. Znalost krajiny, ve které Valaši žili, sehrála později svou roli v evropském konfliktu, který vznikl mezi protestantskou Unii a katolickou Ligou. Ohlas těchto rozporů se projevil v Čechách i na Moravě. Již v roce 1612 vypuklo povstání Valachů na Vsetínsku. Z dochovaných pramenů je patrné, že nešlo jen o ekonomické rozpory, ale vlastně o otázku náboženskou. To proto, že za nekatolických vlastníků vsetínského panství pánů z rodu Nekšů a později z Vickova se zakořenilo mezi poddanými náboženství nekatolické, a to česko-bratrské a evangelické. Po ovdovění Lukrécie Nekšové z Landeku se podařilo v roce 1609 olomouckým jezuitům prosadit její opětovné provdání za Albrechta z Valdštejna. Na základě přímluv jezuitského zpovědníka Vita Pachty a horlivého katolika Jana Kavky z Říčan, pána na Brumově, Albrecht z Valdštejna, pozdější císařský generál, přestoupil z víry česko-bratrské na katolickou. I tato skutečnost sehrála roli v životě Valachů, neboť byli donucováni změnit svou víru na katolickou. Když se nechtěli podrobit, byl jejich odpor potlačován i ekonomicky. Z původní naturální renty požadované na poddaných, přešla vrchnost na rentu

⁵⁾ Tamtéž, str. 191, poznámka: „Matyáš usadil valachy jako pastýře-hraničáře na Oravě roku 1474, nazývá je ‚Rusíni, neb jiným jménem Valaši‘ ...“

⁶⁾ Podrobněji viz Dostál, F.: Valašská povstání za třicetileté války, Praha 1956, str. 25–27.

⁷⁾ Tamtéž, str. 28.

⁸⁾ Nejedlý, Z.: Moskevské stati, Praha 1946, str. 201.

peněžní a při neplnění povinností z ní vyplývajících byli poddaní vsazováni do želez a nuceni pracovat pro vrchnost. Uvedený stav zavládl příčinu k již vzpomínanému povstání v roce 1612, které bylo potlačeno ozbrojenou mocí. Zbývající odpor byl později likvidován poskytováním výhod všem těm, kteří přijali katolickou víru.⁹⁾

Po porážce stavů na Bílé hoře císařská armáda zamýšlela napadnout spojence poražených, sedmihradského knížete Betlena, neboť v jeho táboře se shromáždila z blízké Moravy protihabsburská šlechtická emigrace. Lid na Valašsku, podněcován těmito emigranty a nekatolickými kněžími, povstal v roce 1620 pod vedením Jana Adama z Vického a Ladislava Veleny ze Žerotína. V roce 1627 bylo povstání potlačeno, avšak Valaši pokračovali v odboji v horách, kde se v roce 1632 spojili se Švédy a bojovali proti katolickým vojskům až do roku 1644, kdy byli krvavě potlačeni.¹⁰⁾

Třicetiletá válka zanechala po sobě množství uprchlíků z obou válčících stran, jakož i mnoho dalších, kteří si nebyli jisti životem. Mnozí z nich se stali lupiči a kořistníky. Drancovali jak statky feudálů, tak obyvatelů vesnic. V této souvislosti byli k potírání uvedené činnosti najati „věrní Valaši“.¹¹⁾

Následovaly však další pohromy, které zanechaly své následky. Turci ve spojení s Tatary v roce 1663 překročili Váh, valili se jako lavina po Moravě a odváděli tisíce lidí do zajetí. Proti nim stála jen hrstka portášů a místních obyvatel, kteří na zemských branách za pomoci záseků odolávali prvním náporům. Bylo to zejména ve „valašské zemské bráně“ (dnešní Vlárský průsmyk). Přesile však nemohli odolat.

V letech 1677–1678 moravští stavové včetně císaře z obavy před vpády uherských povstalců ozbrojili 800 Valachů jako pomoc vojsku. Koncem roku 1678 byli Valaši rozpuštěni, neboť nebezpečí vpádu uherských povstalců pomínilo a ochrana zemských moravských bran zůstala jen na portáších.¹²⁾

O dva roky později spolu s portáši střežili zemské brány i vojáci, neboť hrozilo zavlečení moru z Uher na Moravu.¹³⁾

Turecké vpády na Moravu přes Uhry končí rokem 1708 nájezdem Tökölyho s třiceti tisíci muži, kteří ovládli značnou část Moravy, avšak po porážce Turků u Vidně z Moravy uprchli.¹⁴⁾

Jak vyplývá z pramenů, od poloviny 16. stol. existovala na Moravě bezpečnostní stráž k zajištění veřejného pořádku. Skládala se z třiceti mužů, „ausreitarů“, z nichž 10 bylo dislokováno v Olomouci, 10 v Brně a 10 ve Znojmě.

⁹⁾ Podrobněji viz Dostál, F.: Valašská povstání za třicetileté války, Praha 1956, str. 51–70.

¹⁰⁾ Tamtéž.

¹¹⁾ Státní oblastní archiv Brno (dále jen SOAB), Apelační soud, Normálie, Podrobná zpráva o portáších, ev. č. 5991.

¹²⁾ SOAB, Zemská registratura, P 6, Portáši, fasc. 926.

¹³⁾ Tamtéž.

¹⁴⁾ Podrobněji viz Ůrsi, F.: Kapitán Tenkes, předmluva, Praha 1977.

Projížděli krajinou, chytali zloděje a podezřelé osoby a odváděli je do vězení příslušného krajského hejtmana.¹⁵⁾

Uvedená bezpečnostní opatření se ukázala brzy jako neúčinná, neboť koncem třicetileté války se v lesích skrývaly velké tlupy lupičů a násilníků, kteří ohrožovali bezpečnost země. Mimořádné poměry na Moravě vzbudily pozornost nejvyšších orgánů státní moci. Dne 31. března roku 1638 Ferdinand III. zaslal reskript hraběti Salmovi, tehdejšímu moravskému zemskému hejtmanu, ve kterém povolil a zároveň nařídil odvod (Aufheben) jednoho sta mužů do ochranného sboru „věrných Valachů“.¹⁶⁾ Tato skutečnost souvisí pravděpodobně s usnesením moravského zemského sněmu ze dne 28. ledna 1638, kterým bylo mimo jiné rozhodnuto o vypsání odměny třiceti zlatých za hlavu živého a patnácti zlatých za hlavu mrtvého „odbojného a loupeživého Valacha“.¹⁷⁾ Dne 2. dubna 1638 Ferdinand III. jako markrabě moravský nabádal hejtmana Salma ke zvýšení opatrnosti při formování již dříve uvedeného sboru.¹⁸⁾ Tím vznikl ochranný sbor, později nazvaný „portáši“, který byl určen k potírání valašského zbojnictví a lupičství. Počátek portášů se uvádí od uvedeného již letopočtu, avšak název „portáš“, lidově „fortáš“, či „lidé portovní“ se objevuje poprvé roku 1655.¹⁹⁾ Sbor portášů se stal na Moravě trvalou a specifickou institucí, neboť se ukázalo, že proti odbojným Valachům mohou se zdarem bojovat zase jen Valaši. Úřady si byly vědomy, že je těžké najít rozdíl mezi „věrným“ a „nespolehlivým“ Valachem. Proto byla učiněna opatření, aby bylo možné jednotlivé osoby rozeznat. Těmto záměrům odpovídal systém doplňování sboru portášů, jak dále uvedeno.

Úkolem portášů bylo téměř po dvě století střežit feudální pořádek na Moravě a jeho dlouholetá existence je vnějším znakem sociálního neklidu zejména jihovýchodní Moravy. Vzrůstající nebo klesající počet najatých portášů, jejich povolávání na kratší či delší služby jsou spolehlivým zrcadlem rostoucího protifeudálního hnutí, ale i dušeného sociálního vření na Valašsku.

Veškerá rozhodnutí týkající se portášů příslušela již od počátku vzniku sboru panovníkovi jako nejvyššímu veliteli vojenské moci, a to přesto, že obrana moravské země nebyla z moci zemských úřadů vyňata. Podle citované listiny, nebyl-li panovník ve Vídni, zplnomocňoval zemského hejtmana „in casibus urgentis necessitatis“ rozhodovat ve věcech portášů, rozpouštět, zřizovat po určitý „numerus restrictus“ jejich oddíly, povolovat do jisté výše výlohy ze státního důchodu a podávat o tom zprávu „de praeterito“.²⁰⁾

¹⁵⁾ SOAB, Apelační soud, Normálie, Podrobná zpráva o portáších, ev. č. 5991.

¹⁶⁾ SOAB, Zemská registratura, P 6, fasc. 926.

¹⁷⁾ Tamtéž.

¹⁸⁾ Tamtéž.

¹⁹⁾ Tamtéž pod položkou P 32, ev. č. 1430, je uvedeno „Portowni“, z roku 1655 pochází listina, na které je uvedeno „... getreue Wallachen oder Portiaschen...“

²⁰⁾ SOAB, Zemská registratura, P 6, výpis z reskriptu ze dne 25. 4. 1665 a 27. 7. 1665.

V uvedené době se snažila dvorská kancelář mnohokrát přenést náklady za portáše na moravský sněm. Zemskému hejtmanu a soudu bylo uloženo působit na zemské stavy v tomto smyslu.²¹⁾ Až do roku 1700 probíhala jednání o převzetí portášů na náklady moravských zemských stavů. Teprve od 30. ledna 1700 převzaly sbor portášů na své náklady stavy s tím, že se jedná o dobu dočasnou, neboť současně panovníku navrhly zrušit portáše. Panovník návrh přijal a dnem 19. 7. 1700 byl sbor portášů rozpuštěn. Tento stav trval jen do roku 1703, neboť se množily stížnosti krajských úřadů Přerova a Uherského Hradiště, týkající se zvýšené zločinnosti. Byl to důsledek revoluční činnosti povstalců v sousedních Uhrách.²²⁾ Proti nadvládě Habsburků vznikala již od poloviny 17. stol. řada spiknutí a pokusů o povstání. Vůdci byli šlechtici, často vysocí hodnostáři a magnáti, např. Mikuláš Zrinský, František Wesselenyi, v 70. letech Petr Zrinský, František Nadasdy a František Rákoczi I. Všechny tyto pokusy byly potlačeny, protože nenašly dostatečnou podporu venkovského a městského lidu. Teprve roku 1703 se podařilo Františku Rákoczimu II. alespoň na čas sjednotit protihabsburské síly od prostých maďarských, slovenských a ukrajinských sedláků až po část měšťanstva a šlechty. Oddíly těchto povstalců byly nazvány „kuruci“. Jednalo se o velmi pohyblivé síly, které dovedly hbitě manévrovat. Kuruci šli od vítězství k vítězství, takže v roce 1704 byly osvobozeny od habsburské nadvlády téměř celé Uhry. Kurucká vojska dokonce v roce 1704 ohrožovala Vídeň. Politika vedená izolovanou politickou špičkou a zpusťování země vedlo po čase k odlivu lidového hnutí, což mělo za následek pozdější porážku revolučních sil. Rákoczi byl v roce 1708 poražen u Trenčína.²³⁾

Odboj poddaných v Uhrách se přenesl i na sousední Valašsko, kde vyvolal u některých obyvatel odpor proti vrchnosti. Než by mnozí z nich dále snášeli současný útlak, raději utekli do hor, které dobře znali, a jež jim proto poskytovaly dobrý úkryt. Začali zbojnickit, přepadávali nejprve panské úředníky, bojovali s panskými dráby. Později se spojili s dalšími sobě podobnými, a vytvářely se tak tlupy, které ohrožovaly celý kraj. Staly se postrachem nejen panských drábů, ale všech cizinců a zámožnějších lidí.

Za této situace byl sbor portášů opět obnoven a jeho činnost trvala až do roku 1709. Pak se sbor vícekrát zřizoval a rozpouštěl až do roku 1716, kdy se politická situace vyhrotila na Moravě tak dalece a vládnoucí třída se cítila natolik ohrožena, že bylo nutné ustavit sbor portášů jako trvalou instituci. V roce 1716 se usnesl moravský zemský sněm²⁴⁾ a podal v tomto smyslu panovníku návrh. Panovník návrh schválil a dne 3. dubna roku 1717 reskriptem ev. č. 1717/117 nařídil, aby sbor portášů byl udržován v plném počtu a náklad spojený

²¹⁾ SOAB, Gubernium, P 32, „Portáši na Moravě“.

²²⁾ SOAB, Apelační soud, Normálie, Podrobná zpráva o portáších, ev. č. 5991.

²³⁾ Vaněček, V.: Dějiny státu a práva v Československu, Praha 1970, str. 256; dále podrobněji viz Ůrsí, F.: Kapitán Tenkes, předmluva autora, Praha 1977.

²⁴⁾ SOAB, Gubernium, P 6, Portáši, reskript, ev. č. 1717/117.

s realizací tohoto návrhu uhrazen ze státní pokladny. Jedinou změnou bylo, že v návrhu moravského zemského sněmu se hovořilo o veliteli sboru portášů v hodnosti hejtmána, panovník však povolil hodnost pouze poručíka („Lieutenant“) a nařídil, aby místo nejstaršího desátníka byla zřízena funkce a hodnost šikovatele a jeho zástupce („Veldwäbel und Vizeveldwäbel“).²⁵⁾ Uvedeným rozhodnutím se dostalo sboru portášů organizace a charakteru definitivní složky mocenského aparátu tehdejší vládnoucí třídy.

Před definitivním učleněním sboru portášů byl početní stav kolísající. Od počátečních 100 mužů v roce 1638, přes různé počty, jako např. v roce 1657 40 mužů, v roce 1664 60 mužů, až do roku 1717, kdy sbor portášů tvořilo následující vedení a mužstvo: velitel, šikovatel a jeho zástupce, pět desátníků a padesát čtyři prostí portáši.²⁶⁾ Uvedený stav byl přibližně udržován až do zrušení.

Portáši byli dislokováni podle svého úkolu, pro který byli zřízeni, a to v místech, kde terén a místní poměry umožňovaly skryše a útočiště podezřelým osobám. Stanoviště portášů tvořila nepřetržitý řetěz od slezských hranic u Frýdku-Místku až k Uherskému Hradišti. Z roku 1717 pocházejí záznamy o následujících portášských stanicích a jejich početním obsazení. Hradištský kraj: Velká — početní stav devět portášů a jeden desátník. Březová — devět portášů a jeden desátník. Hrozenkov — devět portášů a jeden desátník. Velitel portášů Jan Josef Schaaden bydlel ve Vsetíně. Přerovský kraj vykazoval roku 1720 následující stanice: Hutisko — devět portášů a jeden šikovatel. Rusava (Rottalowitz) — devět portášů a jeden desátník. Z roku 1745 pro tento kraj pocházejí záznamy o následujících stanicích a jejich personálním složení: Hutisko — devět portášů a šikovatel. Podhradní Lhota — devět portášů a jeden desátník. Čeladná — devět portášů a jeden desátník. Z roku 1740 pocházejí údaje o stanicích a jejich počtech pro kraj Hradištský: Velká — devět portášů a jeden desátník, Březová — stejný počet portášů jako dříve. Z roku 1741 je dále uveden Hrozenkov s devíti portáši a jedním desátníkem. Dále Ratiboř — stejný počet jako u Hrozenkova, Jasenné — devět portášů, jeden desátník a velitel sboru „lieutenant“ Jura Mikuláščík.²⁷⁾

Vnitřní organizace sboru portášů se vyznačovala vojenským uspořádáním. Tvořila šest desátnictev, každé se skládalo z desátníka a devíti prostých portášů. Uvedené desátnictvo tvořilo zpravidla jednu portášskou stanici.²⁸⁾ Když to vyžadovaly poměry a situace, tvořilo stanice dvě. Členění, dislokace, jakož

²⁵⁾ SOAB, Gubernium, P 36, Portáši na Moravě — Normálie — „Portäschen Corps“, foliant, poř. č. 2.

²⁶⁾ Tamtéž, „Čtvrtletní konduitní seznamy portášů“.

²⁷⁾ Kunz, L.: „O verbování lidí portovních a jejich hmotném postavení“, Naše Valašsko, čas. Moravského musea zemského, roč. IX, č. 2, Brno 1946, str. 69.

²⁸⁾ Tamtéž, str. 70.

i řízení sboru portášů bylo prováděno z Olomouce, jak je patrné z prezenčních listin, jež tam byly v té době vydávány.²⁹⁾

K výzbroji portášů náležely: krátká ručnice, nazývaná všeobecně „těšínská“. Tento název pochází z místa výroby uvedené zbraně — z Těšína. Zbraň byla vykládaná mosazí a perletí podle zámožnosti majitele, neboť zbraně i oděv si portáši pořizovali ze žoldu. Dále to byla portášská ručnice s dlouhou hlavní, valašský obušek, tzv. „valaška“,³⁰⁾ plátěná mošna zvaná „sajdak“, ve které portáši nosili mimo jiné i několik provazů na svazání dopadených osob. Někdy nosili uvedené provazy opásány kolem pasu, jak vyplývá z kreseb portášů např. od M. Alše. Dále měli provaz opatřený na konci olověnou koulí, jakýsi druh lasa. Jednalo se o typickou součást výstroje, pomocí níž se portáši zmocňovali těch, které chtěli zadržet. Portáš se nemusel úplně přiblížit k osobě, které se chtěl zmocnit, jen po ní hodil provazem, který se pomocí koule obtočil osobě kolem těla. Ze směrnic pro výkon služby mimo jiné vyplývá, že házení takovýchto provazů bylo součástí výcviku.³¹⁾ Na prach a olovo nosili portáši takzvaný „tůlec“, který rovněž svou výzdobou ukazoval zámožnost majitele. Stejnokroj portášů se odvozoval z valašského kroje, bez zvláštních odznaků, neboť portáši se dobře znali navzájem ze společných setkání při instrukcích k službě a výplatách žoldu. Na Rožnovsku nosili portáši tmavozelené „župice“ (dlouhý kabát s četnými knoflíky na přední části) a hnědé kalhoty do bot. Na hlavě nosili v zimě beranici, v létě vysoký nahoře užší komolý klobouk se širokou střešou.³²⁾

O organizaci služby a jejím konání se dochovaly, pokud je nám známo, pouze částečné záznamy. Jde zejména o instrukce pro poručíka Jiřího Křenka z let 1770—1780. Poručíku se v nich ukládalo: „... žítí čestným a bohabojným životem, vésti k němu i podřízené portáše, dbáti bezpečnosti v kraji, zabránit všemu, co jest státu nebezpečným, loupežné tlupy v kraji potírat a podřízené portáše rozumně a opatrně vésti...“³³⁾ Z citované instrukce vyplývá, že velitel sboru portášů odpovídal za bezpečnostní situaci v kraji v plné míře. Tato odpovědnost byla vyjádřena i výší žoldu, který velitel portášů, jak dále uvedeno, pobíral. Ze směrnic pro výkon služby sboru portášů ze dne 8. 5. 1780 vyplývaly další povinnosti, např.: „Pět mužů z každého desátnictva musí být neustále ve službě, druhých pět má být ponecháno doma, po měsíci se pak střídají,

²⁹⁾ SOAB, A 8, Zemská registratura, P 6, Portáši, 1638—1856, karton č. 813.

³⁰⁾ Valašské muzeum v přírodě — sbírky — Rožnov pod Radhoštěm; po roce 1644 měli Valaši zákaz nošení valašky (viz Dostál, F.: Valašská povstání za třicetileté války, Praha 1956, str. 57—62). Tento zákaz obcházeli Valaši tím, že nosili veřejně jen násadu v podobě hole, umně vykládanou, která však byla upravena tak, že v případě potřeby stačilo jen vytáhnout ukrytou železnou sekeru a navléci ji na násadu, a vznikla nebezpečná zbraň (C. M.).

³¹⁾ Ševčík, A.: Portáši, národní četníci a ochránci valašských hor, Vsetín 1930, str. 26—28.

³²⁾ Tamtéž, str. 29.

³³⁾ SOAB, B 1, Gubernium, P 32, Portáši na Moravě, 1638—1785, 1430, Směrnice pro portášskou službu vydané 8. května 1780 moravským zemským hejtmanem.

muži nevykonávající právě službu mají být po ruce pro nepředvídané potřeby, ale i k ochraně stanice. V nutných případech má poručík svolávat všechny portáše nebo alespoň část a provést s nimi služební úkon. Poručíkovi přísluší určovat hlídky a způsob provádění služby v určitém místě. Do jeho povinností náleží, aby se vrchností na plnění služby dotazoval . . ."³⁴⁾

Z dvaceti devíti bodů směrnic máme možnost seznámit se nejen s okolnostmi kolem výkonu portášské služby, ale i např. s postupem při udělování dovolené, kdy poručík mohl portášům dát dovolenou dvou až třídenní; o delší bylo nutné žádat u příslušného krajského hejtmána. Rovněž byl upraven postup při úmrtí portáše: desátník tuto skutečnost nahlásil poručíkovi, ten krajskému hejtmanovi a přiložil úmrtní list. Aby uvolněná místa mohla být doplňována, bylo povinností poručíka předkládat návrhy na obsazení. Na každé uvolněné místo měly být navrženy nejméně tři osoby, aby byl možný výběr. Bylo stanoveno, že v návrzích je zapotřebí vystříhat se všech vlivů přátelství a nepřátelství, vedlejších zájmů a uvádět jen to, co je pravda.³⁵⁾

Z instrukce pro portášského poručíka ze dne 29. září 1794 vyplývají některé změny oproti dříve uvedeným směrnicím, např.: „Je žádoucí, aby poručík zavedl patrolování v hradištském kraji a přerovském tak, aby z každého desátnictva pět portášů s desátníkem po celý měsíc konalo službu a ostatních pět portášů zůstalo při domě k dohledu na trhy, k zamezení nepokojů, jakož i k službám ordonančním. Poručík se má starat o to, aby se portáši správně střídali. Službu má určovat tak, že jedno desátnictvo bude chodit po horách podél moravsko-uherských hranic, druhé podél těšínských hranic a pohořím od Uher přes Frýdek-Místek až k Moravské Ostravě, třetí desátnictvo aby procházelo kraj od Valašské Bystřice přes Rožnov, celé valašsko-meziríčské panství, Starý a Nový Jičín, včetně všech městeček v tomto obvodu.“ Veliteli portášů bylo dále stanoveno jednou za měsíc znenadání provádět kontroly všech desátnictev a u vrchních představitelů vrchností a obecních zástupců pátrat po tom, jak portáši vykonávají službu, zda neubližují lidem apod. Šikovatel měl jednou za měsíc jít za některou hlídkou, vyhledat ji, pokračovat s ní v obchůzce, dohlížet na vykonávání služby, s hlídkou společně se zmocňovat škůdců a opatrně a chytře vést portáše. Nepřipouštělo se, jak již bylo vícekrát zakazováno, posílat za sebe do služby své dospělé syny. Onemocněl-li portáš, byl vyřazen ze stavu a ostatní portáši z desátnictva vykonávali službu za něho.³⁶⁾

Portáši jednotlivých desátnictev při služebních pochůzkách se podle ustáleného zvyku scházivali na určitých místech, kde dostávali pokyny pro další službu.

³⁴⁾ SOAB, B I, Gubernium, P 32, Portáši na Moravě, 1638—1785, 1430, Směrnice pro portášskou službu vydané 8. května 1780 moravským zemským hejtmanem; dále srovnej Ševčík, A.: Portáši, národní četníci a ochránci valašských hor, Vsetín 1930, str. 30—32.

³⁵⁾ SOAB, tamtéž.

³⁶⁾ SOAB, Apelační soud, Normálie, Podrobná zpráva o portáších, ev. č. 5991; dále srovnej Ševčík, A.: Portáši, národní četníci a ochránci valašských hor, Vsetín 1930, str. 34.

Zde byly konány porady, sdělovali si navzájem zprávy a zkušenosti, činili úmluvy pro společné výpravy.

Sbor portášů byl užíván ke službám skoro výhradně na Valašsku a místech přilehlých. Existují však záznamy o použití, jak dále uvedeno, i v místech mimo uvedený rámec. Vyplývalo to ze skutečnosti, že portáši byli řízeni celozemskými úřady, což umožňovalo nasazení všude tam, kde si to situace vyžádala.³⁷⁾

Na pochůzkovou službu vycházeli portáši vždy na několik dní, přespávali v panských budovách, ve vesnicích a dřevěných boudách zvaných „čarták“.³⁸⁾

Portáši byli zpočátku vydržováni na státní náklady. V 17. stol. a až do poloviny 18. stol. (do roku 1749) byly ještě i vojenské věci spravovány královským tribunálem na pokyn moravského stavovského sněmu. Do roku 1717 stavové uhrazovali výdaje na sbor portášů z obnosů povolovaných jim berní kontribucí. Od roku 1717 byly výlohy na portáše hrazeny ze zemských prostředků, tak zvaných domestikálních fondů. Žold byl tehdy stanoven takto: poručík 30 zlatých měsíčně, šikovatel a mladší šikovatel 6 zlatých měsíčně, desátník 10 krejcarů denně, prostý portáš 8 krejcarů denně. Žold pro všechny portáše vyzvedával ze zemské pokladny poručík na základě jím vypracovaného čtvrtletního konduítního seznamu.³⁹⁾ Výplaty prováděl na pravidelných služebních shromážděních. Ta se konala jednou za měsíc obvykle u poručíka. Ve Státním oblastním archivu v Brně se nacházejí čtvrtletní výplatní listiny portášů, ze kterých je možno zjistit počty, jména portášů, desátníků, velitelů, dislokaci i zvláštní nasazení, neboť bylo-li portášů použito mimo jejich služební obvod, dostávali zvláštní příplatek. Prostý portáš 5 krejcarů, desátník 7 krejcarů denně. Šikovatel a mladší šikovatel rovněž 10 krejcarů denně.⁴⁰⁾

K hlavním povinnostem portášů patřilo udržování veřejného pořádku. Mimoto dbali na dodržování protipožárních opatření tím, že např. pokutovali toho, kdo ve svém dřevěném domě sušil hořlavé věci, jako len a roští. Dále chytali ty, kteří se sami nechtěli dostavit na vojnu, doprovázeli procházející vojenské oddíly, vodili zločince k soudům apod. Při této činnosti disponovali portáši velkou pravomocí. Zločince, který se bránil zatčení, mohl portáš i zabít, ze své činnosti se odpovídal pouze svým představeným.⁴¹⁾ V době míru byli portáši podřízeni prostřednictvím krajských hejtmanů zemskému guberniu (zemské správě). V době války podléhali zemskému vojenskému velitelství a řídili se vojenskými pravidly.⁴²⁾ V pozdější době bylo portášům uloženo potírat podloud-

³⁷⁾ SOAB, tamtéž, foliant poř. č. 4 (od roku 1764 byli portáši řízeni zemským guberniem v Brně).

³⁸⁾ Ševčík, A.: Portáši, národní četníci a ochránci valašských hor, Vsetín 1930, str. 34.

³⁹⁾ SOAB, A 8, Zemská registratura, P 6, Portáši, karton 814.

⁴⁰⁾ Tamtéž.

⁴¹⁾ SOAB, Gubernium, P 36, Portáši na Moravě — Normálie — „Portäschen Corps“, foliant poř. č. 4.

⁴²⁾ Tamtéž.

nictví. Předmětem kontrabandu byly zejména tabák a sůl.⁴³⁾ Ve volné době konali portáši různé služby pro vrchnostenské úřady, za což byli zvlášť odměňováni, obvykle tím, že jim byla uvedenými úřady prominuta robotní povinnost.⁴⁴⁾

Doplňování sboru portášů prováděli krajští hejtmané a nové portáše přijímali do přísahy. Bylo nepsaným zvykem a pravidlem, že za portáše byli přijímáni jen ti, kteří se na Valašsku narodili a byli tam usídleni. Důvodem byla důvěrná znalost místních poměrů a ověřená skutečnost, že nepokojné Valachy může se zdarem potírat jen místní člověk. Za portáše byli přijímáni v první řadě vysloužilí vojáci, kteří strávili řadu let ve vojenské službě. O této skutečnosti se dá hovořit jako o jakési formě odměny. V druhé řadě byli přijímáni do služeb i civilisté, kteří však museli prodělat výcvik u sboru portášů. Přibližně do roku 1750 navrhoval uchazeče ke jmenování sám poručík, později však na každé uvolněné místo bylo nařízeno navrhnout vždy nejméně tři muže z toho kraje a z obvodu téhož desátnictva, v němž se místo uprázdnilo. Poručík sepsal o každém navrhovaném zprávu, vyhodnotil jeho schopnosti, sestavil pořadí a návrh předložil příslušnému přerovskému či hradištskému hejtmanovi, jemuž se nově navržený osobně představil.⁴⁵⁾ Pro zemský výbor, který o jmenování nejschopnějšího z uchazečů rozhodl, býval obvykle směrodatný poručíkův popis o uchazečích, i když nejednou rozhodl podle své vůle nebo na přání krajského hejtmana. Základním požadavkem byla fyzická zdatnost, doporučení od příslušné vrchnosti a od roku 1780 znalost písma a čtení.⁴⁶⁾ Své rozhodnutí pak zemský výbor oznámil poručíkovi a oběma krajským hejtmanům povolil vyplácet žold novému portáši ode dne složení přísahy.⁴⁷⁾ Jmenování velitele sboru portášů, poručíka, navrhoval zemskému sněmu přes zemské gubernium sám krajský hejtman. Za velitele byli vybíráni uchazeči ze „vznešenějších rodů“ valašských fojtů. Obvykle šlo o dědičnou funkci, neboť ve výplatních seznamech, ale i v jiných dokumentech se objevují stále stejná příjmení, jen jména jsou jiná. Nejvíce velitelů, ale i portášů pocházelo z rodiny Křenků z Valašské Bystřice. Pocházeli z ní dva poručíci, několik šikovatelů a desátníků.⁴⁸⁾ Prvním známým velitelem byl hejtman („Hauptmann“) Jan Maniak. Jeho jméno se nachází v listině najatých Valachů v roce 1641 v kraji hradištském.⁴⁹⁾ Jako další velitel portášů je uváděn fojt Martin Orság z Nového Hrozenkova. Z roku 1704

⁴³⁾ Ševčík, A.: cit. dílo, str. 49 a n.

⁴⁴⁾ Tamtéž, str. 39: „... portáské služby vrchnostem osvětluje zpráva hradištského hejtmana z roku 1807 o tom, že si u něho stěžoval portáš na to, že vrchnost jich užívá ke službám při robotách, že proto nemohou vykonávat své povinnosti...“

⁴⁵⁾ Kunz, L.: cit. dílo, str. 65.

⁴⁶⁾ Tamtéž.

⁴⁷⁾ Tamtéž.

⁴⁸⁾ SOAB, A 8, Zemská registratura, P 6, Portáši, čtvrtletní konduiní seznamy z let 1776–1829.

⁴⁹⁾ SOAB, P 32, Portáši na Moravě, mj. obsazování míst portáských důstojníků z let 1638–1785, ev. č. 2897.

pochází listina, kde je jako velitel označován Pavel Mayer.⁵⁰⁾ Z roku 1717 pocházejí dokumenty, kde je uváděn leutenant Jan Josef Schaaden.⁵¹⁾ V roce 1740 se velitelem portášů stal Sigmund Dubský z Fryštáku. Od 7. 1. 1741 do své smrti v roce 1745 byl velitelem portášů Jura Mikuláščík, který byl nejprve osobním hajdukem Prokopa Gervásyho, hraběte z Gollen, pak fojtem z Jasenné.⁵²⁾ Od roku 1776 po dobu 16 let byl velitelem portášů Jiří Křenek, fojt z Valašské Bystřice. Po jeho smrti nastoupil jeho syn Jan, který zastával funkci poručíka sboru portášů od roku 1792 do roku 1817, kdy byl dán do výslužby pro nadměrné požívání alkoholu s odstupným 360 zlatých.⁵³⁾ Na jeho místo nebyl již další velitel jmenován, zastupoval ho jen bratr penzionovaného Michal Křenek. Jeho žádosti o jmenování nebylo již vyhověno, protože v této době panovník pomýšlel na zrušení sboru portášů.⁵⁴⁾

O službu ve sboru portášů byl velký zájem. Nebylo řídkým jevem, že se mladí muži nabízeli sloužit po několik let zdarma, aby později mohli být přijati definitivně. Např. v roce 1748 u příležitosti velkých vyčistňovacích akcí pomáhal portášům hrozenkovský fojt Jan Raška s bratrem Jurou proti velké tlupě lupičů, kteří působili v hrozenkovské dolině, a polapili čtyři z hlavních škůdců. Když si pak nebyli jisti životem před pomstou zbylých lupičů, kteří uprchli do Uher, žádali o přijetí do sboru portášů místo zestárlých portášů. Jých žádosti nebylo vyhověno a obdrželi odměnu dvacet zlatých za každého chyceného lupiče.⁵⁵⁾

Z těchto skutečností vyplývá, že portášská služba byla doživotní, pokud portáš ze služby nezběhl či se jí sám dobrovolně nevzdal.⁵⁶⁾ Když portáš zemřel, býval žold za jeden měsíc ponechán vdově, či dětem, další nároky pozůstalí neměli. Asi v roce 1750 se ustálil zvyk, že posledně přijatý portáš dával jeden zlatý měsíčně ze svého žoldu na zaopatření starého, na jehož místo byl přijat. Když se však staří vysloužilci ještě doprošovali další podpory z domestikálního fondu, nařídil moravský zemský sněm tuto podporu ve výši tří zlatých, takže nově přijatý portáš sloužil zpočátku jen za jeden zlatý měsíčně. Starý portáš žádal o propuštění prostřednictvím poručíka a „přepustil“ službu mladšímu s tím závazkem, že ten ho bude „ad dies vitae“ podporovat nebo živiti. O této dohodě byla vyhotovena smlouva před poručíkem nebo obcí a na základě takových smluv byli noví muži přijímáni do sboru. V letech 1760—1780

⁵⁰⁾ Tamtéž.

⁵¹⁾ Tamtéž.

⁵²⁾ Kunz, L.: cit. dílo, str. 68.

⁵³⁾ Tamtéž.

⁵⁴⁾ Ševčík, A.: cit. dílo, str. 60—62.

⁵⁵⁾ Kunz, L.: cit. dílo, str. 66.

⁵⁶⁾ SOAB, A 8, Zemská registratura, P 6, Portáši, karton 815, „Consignation“: „...zemských zřízených portášů, kteří majíce od vysoké instance zřízenou službu vykonávají, jsou některý utekli, dílem svou službu složili ...“ (celkem v roce 1760 11 osob).

schvaloval moravský zemský sněm návrhy na nové portáše jen s takovou podmínkou a dodatkem, že jmenováním nového portáše nevzniknou domestikálnímu fondu žádné nové výlohy. Proto smlouva mezi starým a novým portášem se stala obvykle věcí celého představenstva obce.⁵⁷⁾

Mimo činnost portášského sboru zejména při ochraně zemských bran se dochovaly zprávy o jejich účasti na potírání obecné kriminality. Je to např. zpráva o použití 30 portášů v roce 1710 ke zdolání odvážných band loupežících na Moravě.⁵⁸⁾

Podobně v prvních letech 18. stol., v době, kdy byl sbor portášů svoláván a rozpouštěn podle bezpečnostní a politické situace, ohrožoval Valašsko loupežník Lajoš se svou tlupou. Přepadával stáda dobytka, osamělá stavení a s kořistí prchal do hor. Povolané vojsko zakročovalo bez úspěchu, neboť loupežníci měli své zpravodaje mezi obyvatelstvem, a proto mohli vždy včas uprchnout do Uher a zde vyčkat zastavení všech akcí ze strany vojska. Z uvedeného důvodu zemský sněm opětovně svolal portáše, kteří skutečně uvedenou tlupu zlikvidovali.⁵⁹⁾

V první pol. 18. stol. se stali nejpověstnějšími zbojníky na Moravě Ondráš a Juráš. Nasazené vojsko zakročovalo proti nim bez úspěchu, neboť obyvatelstvo podporovalo jakoukoli snahu odporu proti nenáviděnému panstvu. Rozlišovalo lupičství od zbojnictví jako přirozeného aktu lidové svépomoci. Lupičství odsuzovalo, zbojnictví podporovalo.⁶⁰⁾ Zásah portášů a likvidace obou jmenovaných vedl k odporu obyvatelstva proti portášům a přetrval v povědomí lidu až do zrušení jejich sboru. Dokládají to i lidové písně.⁶¹⁾

Ke konci první pol. 18. stol. vládly mezi valašskými vrchnostmi a vesnickými poddanými opět napjaté poměry. To proto, že Valaši za své služby ve vojsku proti vpádu pruského vojska obdrželi pouze uznání, nikoli to, co jim bylo slibová-

⁵⁷⁾ Kunz, L.: cit. dílo, str. 69: „Dnešního dne předstoupil jistý zemský portáš, Jan Burda ze Střelněj s Josefem Gajdošíkem vlastním synem mlynáře Podbukovinského, žádající, aby jejich jistá domluva vyslyšena a svědomitě potvrzena byla, kterážto v následujícím pozůstává a sice: Poněvadž jmenovaný Jan Burda z ohledu jeho starosti se obává jeho službu jak sluší a náleží vykonávati, tedy u příležitosti naší dobrovolné a bez všech přinucení neb oklamání uzvolil řečenému Josefu Gajdošíkovi až na další potvrzení jeho službu popustiti s tím vejmkem, ale, že Josef Gajdošík se správně a silně zavazuje, jestliže Jana Burdy služba jemu popřána bude, jemu, Burdovi, do jeho smrti podle domluvy slušné vyživení uděliti. K čemuž potvrzení, a že tomu tak a ne jinak jest, náš podpis a obyčejná pečeť. Jenž se stalo v Slavičíně dne 14. Máje 1778.
Ignátz Rypr — správčí
Josef Frajt — purkmistr

Vojtěch Malík — fojt
František Raška — ouřadní

L. S. obce Slavičina

Jan Burda, svů ruků sem přidělal + + + Josef Gajdošík + + +

⁵⁸⁾ SOAB, Gubernium, P 36, Portáši na Moravě — Normálie — „Portäschen Corps“, foliant poř. č. 5.

⁵⁹⁾ Kramoliš, Č.: Bratři Doliňáci, Olomouc 1934.

⁶⁰⁾ Dostál, F.: Valašské povstání za třicetileté války, Praha 1956, str. 122—123.

⁶¹⁾ Tamtéž, str. 129: „zbojnictví, tj. bída válčící s pány . . .“

no před vpádem Prusů. Vrchnosti slíbily Valachům zmírnění roboty, využily vyvolaného vlastenectví, avšak jako obvykle, když bylo po nebezpečí, nic nesplnily. Valaši, když se domáhali slibovaného zmírnění roboty, byli jímáni a trestáni bitím.

Proto vysílali ke krajskému hejtmanu deputace se stížnostmi, když se však nedočkali odpovědi, začali se bouřit a odpírali robotovat. K vyhrocení situace došlo v roce 1746. Proti vzbouřeným Valachům byli vedle vojska použiti i portáši. To vedlo opět k zvednutí vlny lidového odporu proti činnosti portášů, neboť vzbouřenci byli jímáni vlastními lidmi, kteří jako oni pocházeli z kraje, který byl tak utiskován feudály.⁶²⁾

V roce 1775 byli portáši odveleni do brněnského kraje, aby tam vyhladili lupičství. To se jim podařilo po ročním působení.⁶³⁾

V roce 1785 bylo vysláno 20 portášů na devět měsíců do brněnského kraje, kdy vykonávali službu podle potřeby. V roce 1788 při průchodu divize pěšího vojska konali portáši doprovodnou službu a v Hranicích na Moravě pak pořádkovou službu po dobu čtyř měsíců.⁶⁴⁾

V roce 1804 byl vyslán oddíl portášů na příkaz zemského gubernia do olomouckého kraje, kde se rozmohlo pytláctví. Tento druh trestné činnosti likvidovali portáši v krátké době.⁶⁵⁾

V roce 1805 obdržel velitel portášů úkol, vyslat hlídky do brněnského kraje a zajistit zde bezpečnost kurýrní pošty v úseku mezi Vyškovem a Brnem.⁶⁶⁾

Rovněž tak v době napoleonských válek, kdy zemí procházely kolony ruských vojsk před bitvou „tří císařů“ u Slavkova v roce 1805, byli portáši použiti k tomu, aby doprovázeli vojska, s cílem dohlížet na pořádek v místech, kde se vojska zdržovala. Úkol se přibližoval povinností polního četnictva.⁶⁷⁾ V této době se portáši starali mimo jiné o transporty s potravinami pro tato vojska a zejména zabezpečovali dodávání příprěží, tj. zesilování koňských potahů před velkým stoupáním.

Z této doby pochází vyhláška tehdejšího guberniálního rady hraběte ze Žerotína se sídlem ve Valašském Meziříčí ze dne 27. 9. 1805, ve které se mimo jiné uvádí: „Každý vrchnostenský úředník, který zavíní opožděné přistavení dostatečného počtu příprěží na dopravu první ruské kolony, bude portáši odveden na krajský soud . . . “⁶⁸⁾ Z uvedeného je zřejmé, že portáši mohli předvádět i úřední osoby.

Pokud jde o činnost sboru portášů při potírání kriminality, krajské úřady

⁶²⁾ Tamtéž, str. 136.

⁶³⁾ SOAB, Apelační soud, C-5, souhrnná zpráva o portáších, karton 279, ev. č. 5991/465.

⁶⁴⁾ SOAB, A 8, Zemská registratura, P 6, Portáši, čtvrtletní konduitní seznamy.

⁶⁵⁾ SOAB, Apelační soud, C-5, souhrnná zpráva o portáších, karon 279, ev. č. 5991/465.

⁶⁶⁾ Tamtéž.

⁶⁷⁾ Tamtéž.

⁶⁸⁾ SOAB, B 1, Gubernium P 32, Portáši na Moravě, Normálie, reskript ze dne 27. 9. 1805.

vedly statistické záznamy, ve kterých byly evidovány všechny zadržené osoby podezřelé z krádeží, loupeží a pašování.⁶⁹⁾

Ke konci 18. stol. se rozmohlo zbojnictví také ve Slezsku. Opatření činěná ze strany nově zřízených policejních ředitelství v Opavě a Brně z roku 1786 po vzoru Vídně byla vůči této skutečnosti neúčinná. Z tohoto důvodu a na základě rozhodnutí moravsko-slezského gubernia ze dne 9. 7. 1792 byli portáši vysíláni ke službě do těchto krajů v počtu jeden mladší šikovatel, desátník a devět prostých portášů. Když se zde osvědčili, navrhli slezští stavové panovníkovi zřídit sbor portášů i ve Slezsku. Návrh byl schválen dekretem dvorské kanceláře ze dne 14. 2. 1794. Byl povolen nábor dvaceti mužů, dvou desátníků a jednoho šikovatele. Vrchní velení bylo svěřeno moravskému poručíkovi a byl mu přiznán příplatek k žoldu ve výši deseti zlatých měsíčně ze slezského domestikálního fondu.⁷⁰⁾ Podřízenost slezských portášů moravskému veliteli trvala šest let. Později měli portáši ve Slezsku svou správu, velitelem se stal šikovatel.⁷¹⁾

Jak vyplývá z dekretu dvorské kanceláře ze dne 19. 3. 1787 moravskému zemskému guberniu, pokoušeli se zástupci tohoto správního úřadu zavést portáše i do zbývajících moravských krajů, brněnského, znojemského a olomouckého. Jejich snaha nebyla panovníkem akceptována, protože nově zřízená policejní ředitelství měla mít k dispozici dostatek prostředků k potírání jakékoli trestné činnosti.⁷²⁾

Počátkem 19. stol. na Moravě podstatně ubylo zbojnických skupin, trestná činnost byla prováděna převážně jednotlivci. Proto začali zemští stavové z finančních důvodů pomýšlet na rozpuštění portášů. Popud k tomu byl dán ve Slezsku, kde se portáši již dříve stali postradatelnými, a byli rozpuštěni císařským dekretem ze dne 11. 5. 1827. Na základě této skutečnosti se rozhodl i moravský zemský sněm rozpustit portáše. K tomu použil i finanční statistiku, která uváděla, že za dobu posledních dvaceti let bylo na sbor portášů vynaloženo 67 680 rýnských, což činilo 3384 rýnských na každý rok.⁷³⁾ Návrh na zrušení portášů předložil moravský sněm panovníkovi roku 1829. Panovník návrh sněmu přijal a dne 18. prosince 1829 vydal rozhodnutí o zrušení sboru portášů.⁷⁴⁾

Na základě tohoto rozhodnutí bylo vyplaceno portášům odstupné, a to podle odsloužené doby. Portáši, kteří sloužili méně než deset let, obdrželi čtvrtletní plat, se služební dobou deset až dvacet let půlroční služné, ti, kteří splňovali podmínku více než dvaceti let odsloužené doby až do třiceti let, obdrželi

⁶⁹⁾ SOAB, A 8, Zemská registratura, P 6, Portáši, ... Verzeichniss über die durch die Landesportaschen aufgebrachte Räuben, Diebe, und Tabakschwärzer, in folge k. k. kreisämtlichen Zirkulars ...

⁷⁰⁾ SOAB, Apelační soud, C-5, souhrnná zpráva o portáších, karton 279, ev. č. 5991/465.

⁷¹⁾ SOAB, Gubernium, P 36, Portáši na Moravě — Normálie — „Portaschen Corps“, foliant poř. č. 5.

⁷²⁾ Tamtéž.

⁷³⁾ Tamtéž.

⁷⁴⁾ SOAB, Zemská registratura, A 8, P 6, Portáši, karton 816.

odstupné ve výši služného za tři čtvrtě roku, s odslouženou dobou více než třiceti let odstupné ve výši ročního platu.⁷⁵⁾

Tak zanikl sbor portášů, který s malými přestávkami působil na Moravě při ochraně feudalismu téměř dvě stě let. Existence portášů dokládala potřebu instituce, která by byla schopna v aparátě pozdně feudálního státu účinně likvidovat mezi jiným i ohniska lidového třídního boje.

⁷³⁾ SOAB, A 8, Zemská registratura, P 6, Portáši, karton 816: „Verzeichniss der jenigen Abfertigungsgebühren welche denen umstehenden zu folge höchster Hofkanzleydekrets vom 18. Dezember 1829 mit Oktober 1830 Aufzuläsenden Portäschen des obigen kreises auf die Land zu bezahlen kommen ...“

Порташи — защитники феодального порядка в Моравии

Цтибор Моравчик

Резюме

Порташи (специальный корпус жандармов в Моравии в 17—18-ых веках) в качестве института охраны феодального порядка в Моравии были установлены на основе императорской грамоты с 31-го марта 1638 г. в результате исключительной политической обстановки в Моравии и в результате недостаточной действенности соответствующих мер в области безопасности.

Первоначальная цель деятельности корпуса порташей вытекала из последствий тридцатилетней войны, позднейшая — из последствий революционного отпора эксплуатируемых масс. Задачей порташей было помогать при обеспечении общественного порядка, преследовать участников бунтов, разбойников и грабителей. При обострении политической обстановки в начале 18. века в Венгрии и в Моравии необходимо было организовать корпус порташей в качестве постоянного института. Корпус был образован в 1717 г. До этого времени корпус порташей собирался и распускался только в необходимых случаях. Число порташей составляло приблизительно 100 мужчин включая командира и его заместителя. Характер деятельности был подробно урегулирован директивами областных органов.

Использование порташей в Силезии также свидетельствует о возрастающих социальных волнениях и в других областях габсбургского союза государств.

Корпус порташей был распущен на основе императорской грамоты с 18. 12. 1829 г., вступившей в действие с 1. 1. 1830 г. Корпус перестал существовать в связи с появлением капиталистического строя в нашей стране, когда с появлением нового качества общественно-экономических отношений возникли также новые методы и средства существования.